

socijalizmu. To njihovim istraživanjima istovremeno daje svežinu i utemeljenje u najrazličitijim oblicima izvorne građe, a izučavanjima jugoslovenskog socijalizma dodaje na kvalitetu i obezbeđuje budućnost.

Ildiko Erdei

"Svakog gosta tri dana dosta" – Dragana Antonijević, *Stranac ovdje, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera, Etnološka biblioteka 75, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar, Beograd, 2013.*

Monografija dr Dragane Antonijević, redovne profesorke na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, "Stranac ovdje, stranac tamo: Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera" jeste primer sistematizovanog pristupa, pre svega širem polju antropološkog proučavanja migracija, a zatim i multimetodološkom pristupu kulturi dijaspore, sećanja i potrošnje kroz prizmu identitetskih promena istraživane grupacije.

Prepoznavši gastarbajtere i njihovu svakodnevicu kao posebno polje istraživanja, do sada zanemarivanog od strane etnološko-antropološke naučne zajednice u Srbiji, te primenjujući savremene antropološke teorije u skladu sa opsežno i, pre svega, kvalitetno prikupljenom i sistematizovanim etnografskom građom, autorka otvara mogućnost konstituisanja nove poddiscipline u savremenoj srpskoj antropologiji. Knjiga sadrži šest celina i poseban dodatak u kome su doslovno interpretirani razgovori s ispitanicima, što smatram kuriozitetom ovog štiva budući da pruža uvid u autentične narative koji se dalje mogu ko-

ristiti za neka nova tumačenja, kao i dostupnost proverljivosti podataka kako u naučnoj zajednici, tako i među gastarbajterima, bez kojih bi ovakvu vrstu istraživanja bilo nemoguće sprovesti.

U prvom poglavlju *Okviri za antropološko istraživanje migracija i kulturnog identiteta gastarbajtera* autorka polazi od sažetog tumačenja fenomena migracija, a za početnu vremensku odrednicu modifikovanih savremenih međunarodnih kretanja uzima period nakon Drugog svetskog rata i drugu polovinu XX veka u kome migracije postaju dominantna društvena pojava na globalnom nivou. U hronološki interpretiranim tumačenjima ovog fenomena, autorka nam predstavlja teorijske prakse različitih naučnih disciplina koje su doprinele konstituisanju savremenih hipoteza o nmigracijama kao globalnoj pojavi. Sumirajući najznačajnije pravce širokog polja studija migracija, kojima su doprineli Douglas Masi svojim mikro pristupom *neoklasične ekonomske teorije* kao i Stiven Kastls čiji mezo-pristup stvara okvir za proučavanje socijalne dinamike migracija, zatim Žan-Pjera Kasarina i njegov fokus istraživanja ka *povratnim migracijama*, te Rasela Kinga i njegov dekonstruktivistički pristup "migracijskim dijadama", te konačno projekcija pretpostavljenog razvoja migracija u budućnosti autora Stivena Kastlsa i Marka Milera, dali su autorki osnov za razvoj antropološkog pristupa proučavanju privremenih radnih migranata, koji su neposredni predmet istraživanja ove knjige. Oslanjajući se na posebnost antropološkog "mikro pristupa" koji svoju pažnju usmerava "odozdo na gore", ustanovljenog od strane Karolin Bretel i Džejmsa Holifilda i njihovog asimilacijskog i transnacionalnog interpretativnog modela, Dragana Antonijević ističe važnost ličnih priča kao osnove za građu posebnu za ovakvu vrstu narativno orijentisanih istraživanja. Uključivši u obrazloženje svog

pristupa stanje, perspektive i kritike dosadašnjeg bavljenja ovim fenomenom u domaćoj naučnoj zajednici, autorka koristi mikro pristup analize ličnih izbora, motiva i strategija i mezo pristup analize društvenih veza i odnosa povezujući interpretaciju sa makrosocijalnim i ekonomskim faktorima, kao i analizom medijskih izvora koji se bave problemima migranata i dijaspore. Pored toga ona daje šest aspekata koji bi trebalo da predstavljaju smernice za istraživanja gastarbajterske kulture: 1) *samoidentifikacija gastarbajtera* 2) *pitanje oblika porodičnog života i odgoj dece* 3) *uloga zavičajnih i kulturnih udruženja i klubova, kao i crkvenih opština u inostranstvu* u očuvanju kulturnog identiteta i nematerijalnog nasleđa 4) *percepcija drugih ljudi o tome ko su i šta su gastarbajteri* 5) *slika koja se o njima stvara među njihovim sugrađanima u zemljama imigracije* 6) *tema povratka gastarbajtera i njihove preduzetničke, misionarske i modernizacijske uloge u domovini*.

U drugom poglavlju *Nacija gastarbajter* autorka hronološki kontekstualizuje opšte karakteristike privremenih radnih migracija u Evropi uvodeći čitaoca u problematiku istraživanog fenomena. Bez obzira na etničku i nacionalnu pripadnost, te tumačenja da su ih zemlje domaćini neretko sagledavale kao "moderne robove" ne oduzimajući im značaj u ekonomskoj i društvenoj strukturi, konstatuje se da je sudbina gastarbajtera u mnogo čemu podudarna na makro nivou, pa se u metaforičkom smislu može razmatrati kao jedinstvena *nacija gastarbajtera*. Epistemološka problematizacija predstavlja veoma zanimljiv deo rada kroz koji se vidi politička i temporalna određenost poimanja ovakve vrste radnika uključujući, kroz svakodnevnu upotrebu različitih izraza koji su se vremenom menjali, i suptilna institucionalna kolebanja oko statusa ove marginalizovane grupe na čijem se primeru mogu pre-

poznati ekonomska i politička previranja unutar razvijenih zemalja. Upoznavanjem s migracijskim talasima i generacijskim razgraničavanjem unutar proučavane zajednice, autorka se kritički osvrće na široku upotrebu transnacionalne paradigme smatrajući da upravo prva generacija migranata sa Balkana opovrgava bezpogovornu univerzalnost popularnog polazišta.

U trećem poglavlju *Biti gastarbajter: Retorika iskustva i konceptualizacija kulturnog identiteta* upotrebljen je analitički model kognitivne kulturne šeme, čiji je metodološki okvir detaljno objašnjen. Potcrtan je značaj kulturne konceptualizacije u retoričkim iskazima samih gastarbajtera koja je analizirana primerenim kognitivnim šemama. Tako analizirani pojam počiva na sledećim premisama od šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka : ekonomskim, društvenim, ideološkim, temporalnim i teritorijalnim, dok kasnije, pogotovo iz vizure "drugih" on poprima dodatne elemente konceptualizacije, a to su: životni stil gastarbajtera, oblici potrošnje i materijalno-simboličko ispoljavanje statusa. Koristeći se ovim analitičkim aparatom, koji uključuje kognitivne i vrednosne dimenzije, autorka dolazi do zaključka da se može govoriti o njihovom posebnoj kulturnom identitetu sa svim odrednicama – od konceptualizacije do valorizacije zavisno od pozicije sagovornika. Analizom sistematizovane građe u vidu retoričkog iskustva i kognitivnih kulturnih šema, obrađeni su kognitivni modeli kao posledica deljenih i sličnih iskustava i znanja gastarbajtera u ličnim pričama. Elementi kognitivne analize, a to su šeme sopstva, ličnosti, uloga, strategijske, proceduralne i emotivne šeme, razmatrane su kroz evaluaciju sunarodnika (misli se na maticu) i stranaca (stanovnici zemalja u koje se migrira), zatim radne, rodne, spacijalne i porodične odnose, etnosocijalna obeležja i statuse u privatnoj sferi kao i etnički aspekt položaj-

ja gastarbajtera koji se menjao generacijski, ali i zbog promene uslova u zemljama imigracije. Metodološkom sveobuhvatnošću, autorka uspeva da koncipira narativni obrazac životnih priča gastarbajtera.

Četvrto poglavlje *Igre prestiža: Ekonomsko ponašanje gastarbajtera kao činilac kulturnog identiteta* uvodi sledeći nivo analize pozicionirajući zajednicu gastarbajtera na među socijalizma i kapitalizma, a kao važan element uzima se socio-ekonomsko poreklo gastarbajtera. Naime, njihovo pretežno ruralno poreklo, nizak nivo obrazovanja i siromaštvo predstavljali su glavne motive za radnu migraciju kojom bi se stekao bolji životni standard, ali i primarno zadovoljenje materijalnih želja i potreba. Autorka se oslanja na tumačenje Džordža Gmelča čije je tvrdnje na osnovu domaće arhivske građe potvrdio i Vladimir Ivanović, a to je da čak 69 procenata anketiranih ispitanika odgovorilo da stečeni kapital ulaže u zidanje kuća u rodnom selu, a ne u neki novi proizvodni posao, što je objašnjeno destimulativnom politikom bivše SFRJ prema ovakvoj vrsti ulaganja. Iracionalnu potrošnju i konzumerske navike stečene u inostranstvu među prvima proučava Karl Urlik Šjerup, čije rezultate autorka uključuje u rad, dok su joj za metodološku osnovu antropologije potrošnje poslužile teorije Denijela Mileira, Arđuna Apaduraja i interpretacije Ildiko Erdei. Pored narativa o podizanju kuća koje su označitelji gastarbajterskog prestiža kao i "glamuroznim" obeležavanjima svadbe unutar ispitivane grupe, Dragana Antonijević razmatra pitanje modernizacijskog aspekta gastarbajterske zajednice u matici, a kao usamljeni primer gastarbajterskog preduzetništva ističe intervju sa preduzetnicima iz sela Smoljinac. Tako je hronični diskontinuitet jugoslovenskog, a kasnije srpskog društva ako ne izazvao, onda podstakao unutrašnje konzumerske kontradikcije ove zajednice.

U petom poglavlju *Relativnost privremenosti: Različite dimenzije migrantskog vremena* autorka pažnju usmerava na temporalni aspekt migracija, koje su često promatrane isključivo kroz prizmu kretanja u prostoru. Proučavajući ovaj fenomen modelom analize migrantskog vremena Saula Cvernera i semiotičkim pristupom Eviatara Zerubavela, ovom knjigom otvara se još jedno, u srpskoj naučnoj zajednici malo razmatrano analitički pogodno polje – antropologija vremena. Imigrantско vreme autorka razmatra kroz tri predložena skupa: 1) strano vreme, zakonsko vreme i asinhrono vreme; 2) zapamćeno, kolažno i liminalno vreme; 3) dijasporično vreme i nomadsko vreme.

Šesto, odnosno zaključno poglavlje *Bolji život, ali – gde? Mit o uspehu i mit o povratku kao obrazac kulturnog modela gastarbajtera* razmatra idealtipski obrazac gastarbajterskih životnih priča koje su izgrađene na temeljima mita o uspehu, odnosno boljeg života "tamo negde", a dele se na dve podgrupe – naracije privremenih migranata i one trajnih emigranata. Obrazlaganje motiva odlaska, kako autorka naglašava, postoji u obe podgrupe, a zajedničko im je i to da se obe grupacije osećaju kao autsajderi u stranoj kulturi, pogotovo među prvom generacijom migranata, dok posle određenog vremena i usvajanja obrazaca ponašanja i pogleda na svet inostrane sredine u koju su migrirali, postaju autsajderi i u svojoj matičnoj zemlji. Mit o povratku usko je povezan sa mitom o uspehu ove liminalne grupacije, a upravo on stvara kolektivnu fantaziju o zadržavanju autentičnosti.

Konačno, najveća vrednost monografije Dragane Antonijević jeste u tome da je holističkim pristupom uspela da mapira kulturu gastarbajtera kao zaseban entitet za proučavanje, čiji su identiteti iako multiplikovani, marginalni i kroskulturni imali uticaja na društvene, ekonomske i političke

procesе на простору целе бивше SFRJ, али како данас видимо, после неколико генерација и на одређене процесе унутар земља у које су одлазили на привремени рад. Након ове монографије "stranci nisu više stranci", што сматрам и више него довољним разлогом да стручној, али и широј јавности топло препоручим да прочита ову књигу.

Emilija Mijić

Промене друштвеног положаја жене у току двадесетог века – Момчило Исић, Вера Гудац Додић, Жена је темељ куће : жена и породица у Србији током двадесетог века, Институт за новију историју Србије, Београд, 2011, 223 стр.

Монографија представља коауторско дело Момчила Исића и Vere Гудац Додић. О књизи у Предговору (5-7) аутори кажу: "*Друштвена свест, односно поједини њени облици као што су идеологија, право, политика итд. рефлектовали су се на положај жене, родне односе и породицу у Србији у другој половини двадесетог века. Развојни процеси и силовита али недовршена социјалистичка модернизација друштва, утицали су на облике, функционисање и развој ове примарне друштвене групе и место жене у њој.*"

У издању Института за новију историју Србије, у оквиру библиотеке студије и монографије, појавила се 2011. године књига која припада групи женских студија. Луксузан повез, одлично идејно-ликовно решење на корицама и табеларна статистика су на први поглед најефектнији детаљи који, сигурно, одмах привуку пажњу. Леп стил писања, праћен описним казивањем, читаоцу држи пажњу у току читања свих 223 страница. Извод из рецензије,

исписан на корици књиге, сведочи да је пред читалачком публиком историјско–социолошка студија у којој нам аутори пружају разуђену слику улоге и положаја жене у друштву и култури током XX века. Опремљена Закључком на српском и енглеском језику као и библиографским референцама – списком Извора и Литературе на основу којих се може закључити да су аутори уложили доста труда, енергије и рада на проналажењу објављених и необјављених извора, штампе, на припреми, писању и објављивању монографије.

Књига се најсажетије може представити као студија у којој се проблематизује питање жене на селу у Србији током XX века. Монографију чине две заокружене целине (испуњене мањим подтемама у којима се дати проблем конкретизује): једна припада првој, а друга другој половини 20. века и свака представља истраживачки резултат једног од аутора. Своје истраживање аутори су базирали на богатој изворној грађи. За писање монографије користили су фондове Архива Србије и Југославије, Историјског архива као и Хрватског државног архива. Разноврсност и богатство историјских извора и литературе омогућили су Момчилу Исићу и Vери Гудац Додић да спојем традиционализма и модернизма изврше реконструкције друштвеног положаја жене током 20. века.

Сељанка у породици у првој половини двадесетог века (10-92) представља први део монографије и истраживачки рад Момчила Исића, организован у неколико подтема (Распадање задружних домаћинстава, Сељанка је темељ куће, Сељанка у браку). Примењујући прегледан систем излагања аутор нас упознаје са начином живота жене у два облика породице, задружном у нестајању и инокосном у настајању, на селу у Србији током прве половине двадесетог века.